

Rozdział I. Podstawy i modele udziału obywateli w wymiarze sprawiedliwości karnej

1.1. Systemowa analiza udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych

Rozważań o udziale czynnika niezawodowego w rozstrzyganiu spraw nie sposób nie zacząć od odwołania się do starożytnej Grecji. Jak podaje *M.H. Hansen*, „wyjątkowa cecha sądownictwa ateńskiego wiąże się z całkowitą nieobecnością profesjonalistów. Zrodziła ją niewątpliwie chęć nadania wymiarowi sprawiedliwości demokratycznego charakteru. Jeżeli chciano wszystkim obywatelom zapewnić możliwość uczestnictwa, cały system prawny musiał być tak skonstruowany, aby kierowali nim amatorzy [...]. Wyroku nie wydawał zawodowy sędzia, lecz złożony z kilkuset osób sąd przysięgłych”¹, zwany *heliaia*². Istotne znaczenie w stopniowym kształtowaniu się organów wymiaru sprawiedliwości w starożytnej Grecji miały reformy polegające na przyznaniu ograniczonej władzy sądowniczej ogólnemu zgromadzeniu obywateli ateńskich, przynajmniej jako instancja odwoławcza od decyzji urzędników. Prawo do pełnienia funkcji sądu pierwszoinstancyjnego zgromadzenia uzyskały w późnych latach VI w. p.n.e., prawdopodobnie w sprawach o istotnym znaczeniu z punktu widzenia interesu publicznego³. Sędziami mogli być wszyscy pełno-

¹ *M.H. Hansen*, Demokracja ateńska w czasach Demostenesa, *R. Kulesza* (tłum.), Warszawa 1999, s. 187–188.

² Warto jednak zaznaczyć, że uprawnienia do rozstrzygania spraw karnych miały także inne organy państwa – por. *K. Koranyi*, Powszechna historia, t. I, s. 74 i n.

³ *J.P. Dawson*, *A History of Lay Judges*, Harvard University Press Cambridge, Massachusetts 1960, reprint 2013, s. 11.

prawni obywatele (płci męskiej⁴) po ukończeniu 30 lat, z wyłączeniem dłużników państwa⁵. Nie miał zatem znaczenia ich status majątkowy, chociaż możliwość pełnienia innych rodzajów władzy (piastowania urzędów, przynależności do Wielkiej Rady czy areopagu) uzależnione było od pochodzenia klasowego, co z reguły determinowała wielkość posiadanego majątku⁶. Idea powierzenia obywatelom prawa do sądzenia zapoczątkowana przez *Arystotelesa*⁷ znalazła kontynuatorów w późniejszych okresach, przede wszystkim wśród filozofów okresu Oświecenia, co jest zrozumiałe z uwagi na nieufność do dawnych królewskich sądów urzędniczych⁸, inspirowanych wzorcami starożytnymi, a także zasadami przyjętymi w Anglii i innych państwach systemu *common law*⁹. Nie sposób nie wspomnieć o dziełach *Monteskiusza*, *de Tocqueville'a* czy *Beccarii*¹⁰.

Podobnie jak w starożytnych Atenach, także współcześnie udział obywateli w sądach zazwyczaj łączony jest z systemem demokratycznym, a konsekwencja odchodzenia od niego z reguły wiązała się z ograniczeniem ich roli w sądownictwie¹¹: „Autorytaryzm władzy bowiem nie toleruje pełnej niezawisłości sędziów i ławników lub przysięgłych”¹². Licznych dowodów na to dostarcza

⁴ M.H. Hansen, *Demokracja ateńska*, s. 188.

⁵ *Arystoteles*, *Ustrój polityczny Aten*, L. Piotrowicz (tłum.), [w:] *Dzieła wszystkie*, t. VI, Warszawa 2001, s. 801.

⁶ K. Koranyi, *Powszechna historia*, s. 51–52.

⁷ *Arystoteles*, *Polityka*, s. 77 i n. Warto zaznaczyć, że pierwsza historyczna wzmianka o udziale obywateli w orzekaniu dotyczy Babilonii, lecz brak jest bardziej szczegółowych informacji, pozwalających na ustalenie ich roli. Po wprowadzeniu przez *Hammurabiego* reformy (około 1700 r. p.n.e.) sprawowanie władzy sądowniczej należało przede wszystkim do organu kolegiального, złożonego z urzędnika administracji oraz od 3 do 10 asesorów. W tej roli występowali przedstawiciele miejscowej starszyny lub wybitni obywatele miasta. *Powszechna historia państwa i prawa*. Wybór tekstów źródłowych, wyboru dokonali M.J. Ptak i M. Kinstler, Wrocław 1999, s. 19. Dodatkowo funkcje orzecznicze pełnili także sędziowie zawodowi (*daianu szarrim*), podporządkowani bezpośrednio królowi, który był najwyższym sędzią. A zatem król mógł sam rozpoznać sprawę lub przekazać ją do rozstrzygnięcia „sędziom królewskim”. W tej roli oprócz sędziów zawodowych, mogli wystąpić także „wybitni przedstawiciele stolicy” – K. Koranyi, *Powszechna historia*, s. 20.

⁸ A. Murzynowski, *Udział ławników w orzecznictwie sądów karnych*, *Zeszyty Naukowe Instytutu Badania Prawa Sądowego* 1986, Nr 24, s. 25.

⁹ M. Rogacka-Rzewnicka, *Idea obywatelskiej partycypacji w realizacji wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych. Ewolucja trendów ustawodawczych*, [w:] *Wokół gwarancji współczesnego procesu karnego*. Księga Jubileuszowa Profesora Piotra Kruszyńskiego, M. Rogacka-Rzewnicka, H. Gajewska-Kraczkowska, B.T. Bienkowska (red.), Warszawa 2015, s. 390 i podane tam źródła; M. Rybicki, *Ławnicy ludowi*, s. 13 i n.

¹⁰ C.B. Beccaria, *O przestępstwach i karach*, E.S. Rappaport (tłum.), Łódź 2014, s. 95.

¹¹ A. Murzynowski, *Refleksje na temat instytucji ławników*, *PiP* 1970, z. 10, s. 561.

¹² S. Waltoś, *Ławnik – czy piąte koło u wozu?*, [w:] *Funkcje procesu karnego*. Księga jubileuszowa Profesora Janusza Tyłmana, T. Grzegorzczak (red.), Warszawa 2011, s. 526. Podkreślił to

historia. Znamiennym może być chociażby zniesienie tej formy udziału obywateli w wymiarze sprawiedliwości w wielu krajach przed wybuchem II wojny światowej, np.: we Włoszech w 1922 r., w Portugalii przez dyktatora *Salazara* w 1927 r., w Hiszpanii – przez wojskową Juntę w latach 1936–1939¹³, czy w 1938 r. w Polsce, co – jak podaje S. Waltoś – było możliwe z uwagi na „dekonstytucjonalizację” ławy przysięgłych przez ustawę zasadniczą z 1935 r.¹⁴ W innych państwach dotychczasowy model udziału sędziów niezawodowych został poddany istotnym modyfikacjom, co miało miejsce w Niemczech w 1924 r.¹⁵, we Francji w czasie reżimu *Vichy*¹⁶, czy rządów generała *de Gaulle'a*¹⁷.

Chociaż żaden ze współczesnych systemów prawnych nie przekazuje władzy sądowniczej obywatelom w sposób porównywalny ze starożytną Grecją, w znacznej części państw europejskich (a także na świecie), przyjęto różne warianty współudziału sędziów niezawodowych w rozstrzyganiu spraw. Również we współczesnym piśmiennictwie zaznacza się, że nie miałoby sensu powierzenie obywatelom prawa do wybierania rządów i stanowienia prawa bez jednoczesnego upoważnienia ich do sprawowania wymiaru sprawiedliwości¹⁸. Jak podkreślono w raporcie Europejskiej Komisji na rzecz Efektywności Wymiaru Sprawiedliwości Rady Europy, obecnie w Europie w przybliżeniu 15 państw,

także A. de Tocqueville, O demokracji w Ameryce, B. Janicka, M. Król (tłum.), Kraków 1996, t. I, s. 278; podobnie: J.V. Gimeno Sendra, La participación popular en la administración de justicia, El Poder Judicial 1983, t. II, s. 1405–1446 – C. Gleadow, Spain's Return to Trial by Jury: Theoretical Foundations and Practical Results, [w:] Saint Louis – Warsaw Transatlantic Law Journal, vol. 2001–2002, D.J. Tuchler, M. Wyrzykowski, T. Tomaszewski (red.), s. 61.

¹³ C. Gleadow, History of Trial by Jury in the Spanish Legal System (2000) – C. Gleadow, Spain's Return, s. 58.

¹⁴ S. Waltoś, Ławnik – czy piąte koło u wozu?, s. 526.

¹⁵ Jak podaje Ch. Renning: „Niemiecki sąd przysięgłych został zamieniony w sąd mieszany w 1924 r. na mocy aktu Ministra Sprawiedliwości, rzekomo z powodów ekonomicznych z czasu kryzysu gospodarczego” – Ch. Renning, Die Entscheidungsfindung Durch Schöffen und Berufsrichter in Rechtlicher und Psychologischer Sicht 1993, s. 57–59 – S.C. Thaman, Should Criminal Juries Give Reasons for Their Verdicts?, [w:] The Spanish Experience and the Implications of the European Court of Human Rights Decision in Taxquet v Belgium, 86 Chi.-Kent L. Rev. 613 2011, s. 619. W polskim piśmiennictwie pisze o tym M. Rybicki, Ławnicy ludowi, s. 22 i n.

¹⁶ B. Bouloc, Procédure Pénale, s. 479–480 – V.P. Hans, C.M. Germain, French Jury, s. 745.

¹⁷ A. Murzynowski, Istota i zasady procesu karnego, Warszawa 1994, s. 239 i podane tam źródła.

¹⁸ C. Gleadow, Spain's Return, s. 57; S. Landsman, Commentary: Dispatches from the Front: Lay Participation in Legal Processes and the Development of Democracy, 25 Law & Pol'y 173 2003, s. 173; S.C. Thaman, Japan's New System of Mixed Courts: Some Suggestions Regarding Their Future Form and Procedures, [w:] Saint Louis – Warsaw Transatlantic Law Journal, vol. 2001–2002, D.J. Tuchler, M. Wyrzykowski, T. Tomaszewski (red.), s. 115.

z których niektóre są młodymi demokracjami, powierza rozstrzyganie spraw sędziom profesjonalnym i nie przewiduje w tym zakresie partycypacji obywateli¹⁹. Dotyczy to prawa obowiązującego w: Albanii, Andorze, Armenii, Azerbejdżanie²⁰, Bośni i Hercegowinie, Luksemburgu, Mołdawii, Czarnogórze²¹, Holandii, Rumunii, San Marino i Turcji oraz także od 2011 r. – wszystkich, z wyjątkiem jednego, kantonów Szwajcarii²², a ponadto na Cyprze, Litwie i Łotwie²³. Pomimo dostrzegalnych tendencji w państwach, w których obywatele mają udział w rozstrzyganiu spraw karnych, do ograniczania ich roli, w wielu ustawodawstwach podejmuje się próby wprowadzenia lub częściowej przywraca-

¹⁹ Por. Council of Europe, European Commission for Efficiency of Justice, European judicial system. Efficiency and quality of justice, CEPEJ Studies No. 26, Edition 2018, s. 102; <https://rm.coe.int>; J.D. Jackson, N.P. Kovalev, Lay Adjudication in Europe: The Rise and Fall of the Traditional Jury, *Ofiati Socio-legal Series* [online], 6 (2), 2016, s. 374. Jak podają J.D. Jackson, N.P. Kovalev, w kilku krajach, jak np. Albanii, Bośni i Hercegowinie, Litwie, Mołdawii czy Rumunii powodem powierzenia rozstrzygania spraw jedynie sędziom profesjonalnym było uznanie udziału obywateli w składach orzekających za „wyłącznie demokratyczną ozdobę do autorytarnego systemu wymiaru sprawiedliwości” – J.D. Jackson, N.P. Kovalev, Lay adjudication and human rights in Europe, 13 Colum. J. Eur. L. 83 2006–2007, s. 94.

²⁰ Chociaż ustawa karnoprosesowa z 2000 r. przewiduje udział ławy przysięgłych, jednak do 2016 r. przepisy te nie weszły w życie – J.D. Jackson, N.P. Kovalev, Lay Adjudication in Europe, s. 374.

²¹ Jak podają J.D. Jackson, N.P. Kovalev, Kodeks postępowania karnego z 2009 r. zniósł udział sędziów niezawodowych w sądownictwie powszechnym – J.D. Jackson, N.P. Kovalev, Lay Adjudication in Europe, s. 374.

²² W styczniu 2011 r. w Szwajcarii wprowadzono jednolity kodeks postępowania karnego dla wszystkich 26 kantonów, zastępujący dotychczas obowiązujące przepisy. Pomimo że kantony nadal zachowały prawo do samodzielnego uregulowania kwestii związanych z organizacją sądownictwa (wynikające z art. 123 ust. 2 Szwajcarskiej Konstytucji), sąd przysięgłych został uznany za niezgodny z nowoprzyjętymi przepisami proceduralnymi i zniesiony w tych kantonach, w których dotychczas funkcjonował. Jedynym wyjątkiem w tym zakresie pozostał Ticino, w którym w przeprowadzonym w listopadzie 2010 r. referendum 52% obywateli głosowało za utrzymaniem instytucji przysięgłych – A. Kuhn, A. Macaluso, Y. Jeanneret, N. Aminian, L. La Sala, Le canton du Tessin a-t-il véritablement maintenu un jury populaire en matière pénale?, [w:] *Geschworenengericht – der unbequeme Mythos: zur Volksbeteiligung am Strafprozess*, Basel: Helbing & Lichtenhahn 2014, s. 99–112 – G. Gilliéron, Y. Benda, S.L. Brodsky, Abolition of Juries: The Switzerland Experience, *The Jury Expert, The Art of Science of Litigation Advocacy. A Publication of the American Society of Trial Consultants* 2015, vol. 27, issue 3, s. 8.

²³ Por. Council of Europe, European Commission for Efficiency of Justice, European judicial system, Edition 2018, s. 102–105.

nia instytucji sędziów niezawodowych, co zwykle ma związek z szerzej zakrojonymi reformami rodzących się demokracji²⁴.

T. Rönna, analizując powody przyznawania obywatelom prawa do partycypacji w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości z historycznej perspektywy, jako główny powód wskazuje konieczność wprowadzenia mechanizmów kontroli sędziów zawodowych, którzy byli w zasadniczy sposób podporządkowani państwu²⁵. Jak się wydaje, przyczynami wprowadzenia lub utrzymania prawa osób wybranych z grona obywateli są nieraz podyktowane motywacjami *stricte* politycznymi²⁶. Przykładowo *Napoleon*, niebędący pierwotnie zwolennikiem niezależności sędziów przysięgłych, podkreślał: „Ława przysięgłych jest dzieckiem Rewolucji, nie można jej tknąć”²⁷. Łączyło się to jednak z wprowadzeniem zasad pozwalających na ściśle określony dobór osób do pełnienia tej funkcji²⁸. Również w przypadku Republiki Południowej Afryki na początku lat 90., jak podaje M. Seligson: „desperacka próba pozyskania uznania dla rządu apartheidu” polegała na przyznaniu sędziom zawodowym (głównie wywodzącym się z populacji kaukaskiej) prawa do decydowania, czy będą orzekać samodzielnie czy wraz z sędziami niezawodowymi, którymi w dużej mierze byli przedstawiciele ludności tubylczej, oraz ustanowienie obligatoryjności takiego składu w sprawach o morderstwo²⁹.

Czasami przyznanie obywatelom prawa do współdecydowania przy wymierzaniu sprawiedliwości postrzegane jest wręcz jako jedyny sposób na powstrzymanie niekontrolowanej reakcji opinii publicznej w postaci spontanicznych demonstracji, co miało miejsce w jednym z okręgów administracyjnych

²⁴ T.S. Goldbach, V.P. Hans, *Juries, Lay Judges, and Trials* (2014), Cornell Law Faculty Working Papers. Paper 122, s. 1; <http://scholarship.law.cornell.edu>, podobnie: N. Taylor, R. Denyer, *Judicial Management of Juror Impropriety*, J. Crim. L. 2014, vol. 78, Nr 43, s. 45.

²⁵ T. Rönna, *Lay Judges in the German Criminal Justice System: A Critical Review*, s. 201; <http://waseda.repo.nii.ac.jp>.

²⁶ O politycznym charakterze sądu przysięgłych piszą m.in. N.S. Marder, V.P. Hans, *Introduction to Juries and Mixed Tribunals across the Globe: New Developments, Common Challenges and Future Directions*, *Oñati Socio-legal Series* [on-line], 6 (2), s. 173 i podane tam piśmiennictwo; <http://ssrn.com>. O politycznych powodach wprowadzenia sądu przysięgłych we Francji w czasie rewolucji pisze także M. Rogacka-Rzewnicka, *Idea obywatelskiej partycypacji*, s. 393.

²⁷ A. Toulemon, *La Question du Jury 20–21* (1930), s. 61 – V.P. Hans, C.M. Germain, *French Jury at the Crossroads*, *Chi.-Kent L. Rev.* 2011, vol. 86, Nr 737, s. 743–744. Píše także o tym M. Rogacka-Rzewnicka, *Idea obywatelskiej*, s. 391–392 i podane tam źródła.

²⁸ M. Rybicki, *Ławnicy ludowi*, s. 15, 28–29.

²⁹ W praktyce jednak przyznanie sędziom zawodowym decyzji o składzie spowodowało, że liczba składów mieszanych była „nadzwyczaj niska” – M. Seligson, *Lay Participation in South Africa from Apartheid to Majority Rule*, *Int’l Rev. Penal L* 2001, vol. 72, s. 273.

Argentyny. Impulsem do domagania się przez tamtejsze społeczeństwo przyznania obywatelom udziału w wydawaniu wyroków, była decyzja sądu o zakazie telewizyjnej transmisji procesu wywołującego duże poruszenie społeczne. Bardzo poważna skala protestów doprowadziła zresztą do uchylecia decyzji sądu przez sąd najwyższy prowincji. Jak zauważa E. Hendler: „Paradoksalnie, nieprzyznanie sędziom niezawodowym udziału w rozstrzyganiu spraw, może prowadzić do większego wpływu obywateli na wydawane przez sądy decyzje”³⁰.

Znaczenie powierzenia obywatelom prawa do udziału w wymiarze sprawiedliwości, niezależnie od przyjętego w danym państwie systemu, podkreślono w treści Europejskiej Karty Sędziów Niezawodowych (*European Charter of Lay Judges*) sporządzonej przez *European Organisation of Lay Judges*, organizacji wspieranej przez Komisję Europejską, której celem jest propagowanie tej idei³¹. Podpisany 11.5.2012 r. dokument stanowi efekt 8-letniej pracy środowisk skupiających sędziów niezawodowych wówczas z kilkunastu krajów³² i określa minimalne standardy, które państwa europejskie muszą spełnić w odniesieniu do regulacji dotyczących udziału sędziów niezawodowych w wymiarze sprawiedliwości. Zgodnie z pkt III: „Uprawnienie społeczeństwa do uczestniczenia w wymierzaniu sprawiedliwości jest elementem emancypacji obywatelskiej i podstawową zasadą każdego demokratycznego społeczeństwa”³³. Szczególne znaczenie w tym zakresie zdaje się odgrywać klasyczny czy „tradycyjny”³⁴, tj. przykładowo amerykański oraz – choć w coraz mniejszym stopniu – anglo-walijski sąd przysięgłych. W opinii J. Abramsona, żadna inna instytucja władzy nie może bowiem rywalizować z ławą przysięgłych w zakresie przekazania władzy tak bezpośrednio w ręce obywateli³⁵. Pogląd ten zdaje

³⁰ E. Hendler, *Lay Participation in Argentina: Old History, Recent Experience*, Chi-Kent L. Rev. 2015, No. 1031, s. 3.

³¹ European Day of Lay Judges. Documentary of the elaboration of the European Charter of Lay Judges, s. 3–15; <http://www.eab-berlin.eu>.

³² Tj.: Austrii, Belgii, Bułgarii, Danii, Anglii, Estonii, Finlandii, Francji, Włoch, Irlandii Północnej, Hiszpanii, Szwecji, Szwajcarii oraz Walii.

³³ European Charter of Lay Judges, <http://www.eab-berlin.eu>. Jako przykład tej deklaracji może być wskazane współczesne ustawodawstwo hiszpańskie, które rozprawę z udziałem przysięgłych ujmuje w kategorii prawa obywateli do udziału w wymiarze sprawiedliwości, nie zaś prawa oskarżonego – S.C. *Thaman*, *Spain Returns to Trial by Jury*, *Hastings Int'l & Comp. L. Rev.* 1998, vol. 21, No 241, s. 257.

³⁴ Terminem tym posłużył się Europejski Trybunał Praw Człowieka w wyroku z 13.1.2009 r. w sprawie *Taxquet przeciwko Belgium*, skarga Nr 926/05, por. § 43.

³⁵ J. Abramson, *We, The Jury*, s. 1–2. Jednak zdaniem S. Kutnjak Ivković, udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości stanowi „kamień węgielny demokratycznej władzy”,

się znajdować potwierdzenie w wynikach badań przeprowadzonych w 2005 r. przez *British Attitudes Survey*. Respondenci zostali poproszeni o ocenę wagi, jaką przykładają do 6 praw w demokratycznym społeczeństwie, w 7-punktowej skali, przy czym Nr 1 oznaczał „w ogóle nieistotne”, Nr 7 zaś „bardzo ważne”. Prawo do rozprawy z udziałem przysięgłych w sprawach o poważne przestępstwa przez 72% osób zostało oznaczone Nr 7, a Nr 6 przez kolejne 15% ankietowanych. Jak podają *J.V. Roberts, M. Hough*, wspomniane prawo zostało uznane jako ważniejsze od innych, wliczając w to prawa: do protestu przeciwko rządowi, nietykalności osobistej, do prywatności, do ochrony wizerunku oraz wolności słowa³⁶. Również badania anglo-walijskiej *Bar Council* z 2002 r. wskazują, że ponad 80% społeczeństwa uważa proces z udziałem ławy przysięgłych za bardziej sprawiedliwy od prowadzonego przez sędziego profesjonalnego³⁷.

Trwałość przy regulacjach dotyczących udziału sędziów niezawodowych w coraz bardziej skomplikowanych i zdominowanych przez profesjonalistów systemach prawnych na świecie, nie ma uzasadnienia wyłącznie historycznego, a świadczy o istnieniu nieprzemijających korzyści, które wnoszą oni do praktyki³⁸. Zagadnienia te stanowiły przedmiot dyskusji naukowej od starożytności do czasów współczesnych. Mając to na uwadze, w niniejszym opracowaniu zostaną one z konieczności przedstawione wybiórczo i skrótowo, a także ograniczone do najistotniejszych zagadnień z punktu widzenia jęgo tematu.

Jak podają *J.D. Jackson* i *N.P. Kovalev*, można wskazać na istnienie związku pomiędzy udziałem sędziów niezawodowych w składach orzekających a innym ważnym aspektem *fair trial*, to jest prawa do procesu kontradiktoryjnego³⁹. Udział sędziów niezawodowych był i jest łączony z zwiększeniem bezpośredniości i ustności procedur⁴⁰ oraz uproszczeniem i zlaicyzowaniem nie tylko ję-

niezależnie od modelu przyjętego w danym państwie – *S. Kutnjak Ivković*, Exploring Lay Participation in Legal Decision-Making: Lessons from Mixed Tribunals, *Cornell Int'l L.J.* 2007, No. 429, s. 429; podobnie *P. Traest*, The Jury in Belgium, *Revue Internationale De Droit Pénal* 2001, vol. 72, s. 50.

³⁶ *J.V. Roberts, M. Hough*, Public opinion and the jury: an international literature review, Ministry of Justice, Research Series 1/09 February 2009, s. IV; <http://www.icpr.org.uk>. Podobne wnioski płyną z badań przeprowadzonych w 1999 r. i 2004 r. przez *Surveys for the Rowntree Foundation* – *Ch. Thomas*, Are Juries Fair?, Ministry of Justice Research Series 1/10, February 2010, s. 53; <http://www.justice.gov.uk>.

³⁷ *C. Thomas*, Are Juries Fair?, s. 53.

³⁸ *V.P. Hans*, Jury Systems Around the World (2008), Cornell Law Faculty Publications, Paper 305; <http://scholarship.law.cornell.edu>.

³⁹ *J.D. Jackson, N.P. Kovalev*, Lay adjudication and human rights, s. 92–93.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 93; *W. Perron*, Lay Participation in Germany, *Revue Internationale De Droit Pénal* 2001, vol. 72, s. 181; *W. Noelmans*, Old habits die hard. Lay participation in the criminal justice

zyka używanego w sądzie⁴¹, ale samej procedury „która musi być kształtowana w sposób zrozumiały dla niefachowych członków składu orzekającego, a więc i dla publiczności zgromadzonej na sali rozpraw”⁴². Przepisy prawa karnego nie mogą być tak skomplikowane, że nie będzie możliwe wytłumaczenie ich laikom, przez co stają się ważną gwarancją dla obywateli⁴³. W sposób szczególny dotyczy to Anglii i Walii. Z uwagi na bardzo istotny udział w wymiarze sprawiedliwości obywateli bez wykształcenia prawniczego, duża część aktów prawnych pisana jest językiem potocznym. Jak bowiem podkreśla *Royal Commision*, sposób pisania ustaw powinien być zrozumiały dla każdej inteligentnej osoby bez specjalistycznego wykształcenia⁴⁴. Poza korzyściami dla oskarżonego, w piśmiennictwie podkreśla się ponadto, że udział przedstawicieli społeczeństwa w składach orzekających jest także ważny dla osób pokrzywdzonych⁴⁵. W piśmiennictwie podkreśla się rolę sędziów niezawodowych jako środka kontroli społecznej wymiaru sprawiedliwości⁴⁶.

Niezwykle istotną korzyścią udziału obywateli w składach orzekających jest dzielenie z sędziami odpowiedzialności za ostateczną decyzję⁴⁷, co – niezależ-

systems of the Netherlands and Belgium, Dissertation submitted to obtain the academic degree of Master of European Criminology and Criminal Justice Systems, Universiteit Gent. 2009–2010, s. 10, <http://www.lib.ugent.be>.

⁴¹ M. Malsch, Democracy in the Courts. Lay Participation in European Criminal Justice Systems, New York 2016, s. 57; S. Kutnjak Ivković, An Inside View. Professional Judges' and Lay Judges' Support for Mixed Tribunals, *Law&Pol'y* 2003, vol. 25, No 93, s. 97; Ch. Diesen, The advantages and disadvantages of lay judges from a Swedish perspective, *Revue Internationale De Droit Pénal* 2001, vol. 72, s. 357; C. Gleadow, Spain's Return, s. 65–66.

⁴² A. Murzynowski, Istota i zasady, s. 123.

⁴³ Zdaniem S.C. *Thamana* sytuacja, w której przepisy są złożone i przekraczają zdolności percepcyjne obywateli, może prowadzić do naruszenia prawa do rzetelnego procesu – S.C. *Thaman*, Japan's New System, s. 114; A. Murzynowski, Istota i zasady, s. 240; E. Smith, The Danish and Mixed Court System, [w:] Saint Louis – Warsaw Transatlantic Law Journal, vol. 2001–2002, D.J. Tuchler, M. Wyrzykowski, T. Tomaszewski (red.), s. 40.

⁴⁴ M. Davies, A new training initiative for the lay magistracy in England and Wales – a further step towards professionalisation?, *Int'l Legal Prof.* 2005, s. 109.

⁴⁵ M. Malsch, Democracy in the Courts, s. 188.

⁴⁶ S. Waltoś, P. Hofmański, Proces karny. Zarys systemu, Warszawa 2018, s. 238; J. Turek, Ławnik – sędzia – przysięgły, *MoP* 2009, Nr 24, s. 1326; S. Zawadzki, Model ustrojowy ławnika ludowego w świetle badań prawnoempirycznych, *PiP* 1967, z. 8–9, s. 237; D. Pożarowski, Refleksje na temat instytucji ławników w polskim procesie karnym w: Problemy prawa polskiego i obcego w ujęciu historycznym, praktycznym i teoretycznym, B.T. Bienkowska, D. Szafranski (red.), Warszawa 2013, s. 175.

⁴⁷ A. Murzynowski, Istota i zasady, s. 240; R.O. Lempert, Citizen Participation in Judicial Decision Making: Juries, Lay Judges and Japan, [w:] Saint Louis – Warsaw Transatlantic Law Journal, vol. 2001–2002, D.J. Tuchler, M. Wyrzykowski, T. Tomaszewski (red.), s. 2; por także: C. Gleadow,

nie od przyjętego modelu – ucieleśniania kulturę odpowiedzialności za sprawy publiczne⁴⁸, a tym samym przyczynia się do legitymizacji władzy sądowniczej⁴⁹. Poprzez zwiększenie wiarygodności wydawanych decyzji⁵⁰ ma także wpływ na wzrost poziomu ich akceptowalności⁵¹. Czynniki te mogą mieć przełożenie na szacunek dla systemu prawa⁵². Jednym z bardziej współczesnych przykładów może być Rosja, w której przywrócenie ławy przysięgłych stanowiło jeden z elementów reform, podjętych m.in. w celu poprawy osłabionego zaufania do wymiaru sprawiedliwości. Jak podaje S. Boyan, w Związku Radzieckim sędziowie byli zawodem prawniczym cieszącym się najmniejszym społecznym szacunkiem⁵³.

Podkreślono to także w jednym z pierwszych postanowień Europejskiej Karty Sędziów Niezawodowych: Prawo obywateli do udziału w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości „pomaga wzmacniać wiarygodność i zrozumiałość procedur oraz wydanych wyroków, a tym samym zwiększa zaufanie do systemu prawnego. Sędziowie niezawodowi wnoszą do wymiaru sprawiedliwości cenne szerokie doświadczenie życiowe oraz znajomość natury ludzkiej. Oznacza to także zwiększenie efektywności wymiaru sprawiedliwości oraz poziomu akceptacji dla decyzji. Wnoszenie przez obywateli do wymiaru sprawiedliwości wartości społecznych, pozwala sędziom profesjonalnym dowiedzieć się o normach i wartościach istotnych w różnych kręgach kulturowych, co jest szczegól-

Spain's Return, s. 60; A. Crawford, Public Participation in Criminal Justice, Criminal Justice Review 1999–2001 Centre for Criminal Justice Studies, University of Leeds 2002, s. 2; <http://www.leeds.ac.uk>.

⁴⁸ M.L. Wade, Citizens' Rights and Constitutional Affairs, Justice, Freedom and Security, Developing a Criminal Justice Area in the European Union, Study, European Parliament, Directorate General for Internal Policies 2014, Policy Department C, s. 18; S. Machura, Silent Lay Judges – Why Their Influence in the Community Short of Expectations, Chi.-Kent L. Rev. 2011, vol. 86, No 769, s. 770.

⁴⁹ S. Machura, Silent Lay Judges, s. 785.

⁵⁰ V.P. Hans, What Difference Does a Jury Make?, Yonsei LJ. 2012, vol. 3, No 36, s. 40.

⁵¹ J.D. Jackson, N.P. Kovalev, Lay Adjudication and Human Rights, s. 92–93; W.R. LaFave, J.H. Israel, N.J. King, Criminal Procedure, St. Paul. 2004, s. 33.

⁵² S. Bibas, Transparency and Participation in Criminal Procedure, New York University Law Review 2006, vol. 81, Nr 3, s. 929 i podane tam źródła; S. Landsman, Commentary, s. 173.

⁵³ S. Boyan, The Status of Judicial Reform in Russia, American University Law Review 1998, vol. 12, s. 89; Por. także S.R. Plotkin, The Jury Trial in Russia, Tul. J. Int'l & Comp. L. 1994, vol. 2, s. 1–2; Criminal-Justice Systems in the OSCE Areas. Reform Challenges and OHIHR Activities, s. 6; <http://www.osce.org>. Na podobne powody powierzenia przedstawicielom społeczeństwa w sądownictwie w Polsce w latach 40. ubiegłego wieku zwracają uwagę P. Wiliński i S. Zablocki, Sądy społeczne, s. 514.

nie istotne w państwach zróżnicowanych etnicznie⁵⁴. Niewątpliwą korzyścią udziału sędziów niezawodowych, podkreślaną w piśmiennictwie, jest zmniejszenie dystansu między prawnikami a społeczeństwem⁵⁵. Warto zauważyć, że „wkładem” sędziów niezawodowych w rozstrzyganie spraw może być także posiadana przez nich wiedza specjalistyczna w różnych dziedzinach⁵⁶.

W piśmiennictwie podkreśla się, że istotne jest także dostarczanie zróżnicowanego i świeżego spojrzenia na sprawę⁵⁷, co znajduje zresztą potwierdzenie w badaniach praktyki anglo-walijskiej⁵⁸. Dodatkową, wskazywaną zaletą udziału sędziów niezawodowych jest zmniejszanie ryzyka rutyny. Nie sposób nie zgodzić się z *A. Murzynowskim*, że rozstrzyganie bardzo licznych, nieraz podobnych do siebie zewnętrznie spraw karnych, łączy się z niebezpieczeństwem mechanicznego podejścia ze strony sędziów zawodowych⁵⁹: „Niebez-

⁵⁴ *J.D. Jackson, N.P. Kovalev, Lay adjudication and human*, s. 92–93 i wskazane tam źródła; *S.C. Thaman, Japan's New System*, s. 94.

⁵⁵ *N. Vidmar, Juries and Lay Assessors in the Commonwealth: A Contemporary Survey*, *Criminal Law Forum* 2002, vol. 13, Nr 385, s. 385; podobnie: *M. Malsch, Democracy in the Courts*, s. 28, 53; *R.M. Wright, Lay criminal courts in Scotland: the justification for, and origins of, the new JP court*, *Edin. L. R* 2012, vol. 16, s. 362–364; *V.P. Hans, Lay Participation in Legal Decision Making*, *Law & Pol'y* 2003, vol. 25, No 83, s. 87; *I. Urbaniak-Mastalerz, A. Niegierewicz, Udział czynnika społecznego w procesie karnym na tle orzecznictwa sądowego*, *Białostockie Studia Prawnicze* 2016, z. 21, s. 89.

⁵⁶ Punkt I oraz IV Europejskiej Karty Sędziów Niezawodowych. W polskim piśmiennictwie wspominają o tym m.in. *F. Prusak, Czynniki społeczny w procesie karnym*, Warszawa 1975, s. 29; *K. Wieczorek, Udział czynnika społecznego*, s. 17.

⁵⁷ *L.I. Appleman, Defending the Jury. Crime, Community and the Constitution*, Cambridge 2015, s. 157; *S. Kutnjak Ivković, An Inside View*, s. 96; *S. Kutnjak Ivković, Exploring Lay Participation*, s. 451; *M. Malsch, Lay Adjudication Around the World*, Oxford 2015; *Criminology and Criminal Justice, International and Comparative Criminology, Criminal Courts and Prosecutors*, Online Publication Date: Aug 2014, s. 22; <http://www.oxfordhandbooks.com>.

⁵⁸ W konkluzji badań *S. Diamond* pisze, że podczas gdy sędziowie zawodowi „są odpowiedzialni przed społeczeństwem za stosowanie standardów prawnych ustanowionych przez społeczeństwo”, natomiast jego przedstawiciele – przysięgli, czy niezawodowi sędziowie pokoju mają większą swobodę do zaszczepiania wartości pozaprawnych do ich decyzji – *S. Diamond, Revising Images of Public Punitiveness: Sentencing by Lay and Professional English Magistrates*, *Law & Society Inquiry* 1990, vol. 191 – *J.D. Jackson, The Restoration of Jury Trial in Northern Ireland: Can We Learn From the Professional Alternative?*, [w:] *Saint Louis – Warsaw Transatlantic Law Journal*, vol. 2001–2002, *D.J. Tuchler, M. Wyrzykowski, T. Tomaszewski* (red.), s. 19.

⁵⁹ *A. Murzynowski, Istota i zasady*, s. 240; zwracają na to także uwagę, m.in.: *S. Waltoś, Ławnik – czy piąte koło u wozu?*, s. 528; *M. Malsch, Lay Adjudication Around the World, passim*; *A. Tur-ska, Czynniki społeczny i zawodowy w wymiarze sprawiedliwości*, Warszawa 1971, s. 109; *F. Prusak, Czynniki społeczny*, s. 28; *A.S. Bartnik, Sędzia czy kibic? Rola ławnika w wymiarze sprawiedliwości III RP*, Warszawa 2009, s. 195; *E. Kowalewska-Borys, A. Osińska, M. Żukowska, Udział czynnika społecznego w wymiarze sprawiedliwości z perspektywy konstytucyjnej*, *Białostockie Studia*

pieczeństwo rutyny w sądownictwie więc nie jest czymś nieprzemijającym⁶⁰, chociaż nie zawsze musi się stać rzeczywistością⁶¹. Ryzyko podjęcia błędnej decyzji w sposób oczywisty jest mniejsze w przypadku orzekania kolegiального. Jednak w przypadku składów wyłącznie profesjonalnych, poza niebezpieczeństwem związanym ze zbyt szybkim podejmowaniem decyzji⁶², podkreśla się tendencję – szczególnie wśród sędziów orzekających wspólnie przez wiele lat – do chęci unikania różnicy zdań i uzyskiwania konsensusu⁶³.

Poza eliminacją, czy chociaż zmniejszeniem ryzyka rutynowego orzekania, sędziowie zawodowi – w przeciwieństwie do ich nieprofesjonalnych odpowiedników są w znacznie większym stopniu odpowiedzialni za wydane wyroki⁶⁴, gdyż nie pozostaje to bez wpływu na ich przyszłą karierę. W piśmiennictwie nie brak zarzutów pod adresem sędziów zawodowych, że podejmując decyzję, kierują się tym, by orzeczenia nie zostały uchylone lub zmienione przez instancję odwoławczą⁶⁵. E. Łętowska wprost pisze o „bezpiecznym orzekaniu”⁶⁶. Obawy braku pełnej niezawisłości sędziów, np. ze względu

Prawnicze 2016, z. 21, s. 69; M. Malsch, Lay Adjudication Around the World, *passim*; S. Machura, Interaction between lay assessors and professional judges in German mixed courts, *Revue Internationale Droit Pénal* 2001, Nr 1, s. 451; podobnie o modelu sądu przysięgłych: W.R. LaFave, J.H. Israel, N.J. King, *Criminal Procedure*, s. 33; V.P. Hans, *What Difference*, s. 39.

⁶⁰ S. Zawadzki, Model ustrojowy ławnika ludowego w świetle przeprowadzonych badań prawno-empirycznych (wniośki końcowe), [w:] *Udział ławników w postępowaniu karnym. Opinie a rzeczywistość*, S. Zawadzki, L. Kubicki, Warszawa 1970, s. 242, 235.

⁶¹ S. Zawadzki, Instytucja ławnika ludowego jako przedmiot badań, [w:] *Udział ławników w postępowaniu karnym. Opinie a rzeczywistość*, S. Zawadzki, L. Kubicki (red.), Warszawa 1970, s. 26–27.

⁶² M. Malsch, Lay Adjudication Around the World, *passim*; V.P. Hans, *What Difference*, s. 39.

⁶³ J. Surowiecki, *The Wisdom of Crowds: Why the Many Are Smarter than the Few*, London, Abacus, 2004, s. 180 – M. Malsch, Lay Adjudication Around the World, *passim*.

⁶⁴ R.O. Lempert, Citizen Participation, s. 3 i podane tam źródła; S. Diamond, *Revising Images...* – J.D. Jackson, *The Restoration of Jury Trial*, s. 19; A. Turska, Czynniki społeczny, s. 109; B. Banaszak pisze o zadaniu roli sędziów niezawodowych w eliminowaniu „zbytniej emancypacji sądownictwa” – B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2009, s. 80.

⁶⁵ A. Bodnar, W poszukiwaniu precedensów – litygacja strategiczna w praktyce Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka, [w:] *Precedens w polskim systemie prawa, Materiały z konferencji Zakładu Praw Człowieka Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego zorganizowanej 24 czerwca 2008 r.*, A. Śledzińska-Simon, M. Wyrzykowski (red.), Warszawa 2010, s. 131.

⁶⁶ E. Łętowska, *Czy w Polsce możemy mówić o prawie precedensowym?*, [w:] *Precedens w polskim systemie prawa, Materiały z konferencji Zakładu Praw Człowieka Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego zorganizowanej 24 czerwca 2008 r.*, A. Śledzińska-Simon, M. Wyrzykowski (red.), Warszawa 2010, s. 14. Zwraca na to także uwagę J. Zajadło, *Precedens rzeczywisty i pozorny, czyli po co prawnikom filozofia prawa*, [w:] *Precedens w polskim systemie prawa, Materiały z konferencji Zakładu Praw Człowieka Wydziału Prawa i Administracji Uni-*

na chęć awansu, podnosił zresztą już *A. de Tocqueville*⁶⁷. Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na zapisy rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 18.7.2019 r., dotyczące ocen kwalifikacji kandydatów na wolne stanowiska sędziowskie⁶⁸. Wprawdzie, w porównaniu do poprzedniej wersji aktu⁶⁹, zrezygnowano z wskaźnika zaskarżalności orzeczeń (tj. stosunku liczby spraw z referatu, w których wniesiono apelację, skargę kasacyjną lub kasację do ogólnej liczby spraw z referatu) jako jednego z sposobów oceny wyników pracy kandydata zajmującego stanowisko sędziego sądu powszechnego. Nadal jednak, zgodnie z § 6 ust. 4 rozporządzenia, należy brać pod uwagę, m.in. wskaźnik stabilności orzecznictwa (obliczony na podstawie odniesienia liczby spraw z referatu, w których orzeczenia zostały zmienione albo uchylone na skutek apelacji, skargi kasacyjnej lub kasacji, do ogólnej liczby spraw z referatu, w których wydano orzeczenie podlegające zaskarżeniu tymi środkami)⁷⁰.

Nie brak zatem poglądów, że sędziowie niezawodowi pełnią rolę kontrolerów społecznych nad sędziami profesjonalnymi⁷¹. Ich udział, obok zasady kolegialności, ma stanowić dodatkową gwarancję niezawisłości sędziowskiej⁷². Należy się zgodzić, że istotną zaletą sędziów niezawodowych jest brak ich powiązań organizacyjnych⁷³ z organami wymiaru sprawiedliwości czy uczestnikami

wersytetu Warszawskiego zorganizowanej 24 czerwca 2008 r., *A. Śledzińska-Simon, M. Wyrzykowski* (red.), Warszawa 2010, s. 25 i 27.

⁶⁷ *A. de Tocqueville*, O demokracji w Ameryce, t. I, s. 277, przyp. 4.

⁶⁸ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 18.7.2019 r. w sprawie oceny kwalifikacji kandydata na wolne stanowisko sędziowskie (Dz.U. z 2019 r. poz. 1367).

⁶⁹ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 25.8.2015 r. w sprawie oceny kwalifikacji kandydata na wolne stanowisko sędziowskie (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 1889).

⁷⁰ Na kwestię tę zwraca uwagę *A. Mikołajewicz*, O potrzebie udziału ławników w procesie karnym, Wrocławskie Studia Sądowe 2016, Nr 2, s. 83.

⁷¹ *K. Wieczorek*, Udział czynnika społecznego, s. 13; podobnie: *F. Prusak*, Czynniki społeczne, s. 28–30; *J. Ruszewski*, Wstęp, [w:] Ławnicy – społeczni sędziowie w teorii i praktyce. Ocena funkcjonowania i procesu wyboru ławników sądowych na przykładzie sądów Apelacji Białostockiej, *J. Ruszewski* (red.), Suwałki 2011, s. 11; *E. Kowalewska-Borys*, *A. Osińska*, *M. Żukowska*, Udział czynnika społecznego, s. 74; *S. Machura*, Interaction between, s. 451; *J. Abramson*, We, The Jury, s. 29; *N.S. Marder*, *V.P. Hans*, Introduction to Juries and Lay Participation: American Perspectives and Global Trends, Chi.-Kent. L. Rev. 2015, vol. 90, Nr 789, s. 790; *N.S. Marder*, *V.P. Hans*, Introduction to Juries and Mixed Tribunals, s. 163.

⁷² *A. Murzynowski*, Istota i zasady, s. 240; *A. Murzynowski*, Udział ławników, s. 24; *A.S. Bartnik*, Sędzia czy kibic?, s. 195; *V.P. Hans*, Lay Participation, s. 83; *J.D. Jackson*, *N.P. Kovalev*, Lay adjudication and human rights, s. 92–93.

⁷³ *E.C. Hughes*, Work and Sel, Nowy Jork 1951, s. 322 – *A. Turska*, Czynniki społeczne, s. 107.

postępowania⁷⁴. W sposób szczególny dotyczy to systemów, w których osoby do pełnienia tej funkcji nie są wybierane na kilkuletnią kadencję, a do rozpoznania konkretnej sprawy – tym samym są uważane za mniej podatne na ryzyko wpływania na ich decyzję⁷⁵. Warto jednak zauważyć, że – zdaniem R.O. Lemperta – po 6 miesiącach lub roku pełnienia tej funkcji, obywatel może „stracić świeżość spojrzenia” i doświadczyć rutyny w tym samym stopniu, co sędzia zawodowy⁷⁶. Nie bez znaczenia dla ich niezależności może być ponadto fakt nieotrzymywania przez nich wynagrodzenia za udział w orzekaniu⁷⁷. Także w treści Europejskiej Karty Sędziów Niezawodowych podkreślono, że osoby te mogą otrzymywać jedynie rekompensatę finansową (por. pkt II).

W piśmiennictwie zwraca się uwagę na funkcję kontrolną obywateli współuczestniczących w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości. Polega ona m.in. na wywieraniu, nawet nieświadomym, wpływu na sędziów, by bardziej przygotowywali się do spraw i bardziej wnikliwie je rozpatrywali⁷⁸. Obecność sędziów niezawodowych może odegrać ważną rolę w poprawie jakości narad oraz skłaniać sędziów zawodowych (a przynajmniej tak należy zakładać) do ujawnienia powodów przyjęcia określonego stanowiska oraz przedyskutowania ich z pozostałymi członkami składu orzekającego⁷⁹. Na korzyść obecności w składzie orzekającym osób pełniących tę funkcję, przejawiającą się autoreflexją samego sędziego, wspomina również M. Czajka⁸⁰. „Podejmowanie zaś decyzji przez sędziego – zakładając najgorsze, czyli narzucanie swego zdania ławnikom – w obecności milczących i aprobujących wszystko co sędzia powie, to głośne myślenie, uzasadnianie, wtłaczanie decyzji w komunikatywną formę językową. Głośne rozumowanie zawsze zawiera w sobie element samokontroli, zawsze zmusza do ostrożności w formułowaniu wypowiedzanego po-

⁷⁴ A. Murzynowski, *Istota i zasady*, s. 240; A. Turska, *Opinie i postawy ławników wobec sądu, ustawodawstwa karnego i polityki karnej*, [w:] *Udział ławników w postępowaniu karnym. Opinie a rzeczywistość*, S. Zawadzki, L. Kubicki (red.), Warszawa 1970, s. 109.

⁷⁵ V.P. Hans, *What Difference*, s. 39–40.

⁷⁶ R.O. Lempert, *Citizen Participation*, s. 11.

⁷⁷ S. Kutnjak Ivković, *An Inside View*, s. 95.

⁷⁸ S. Zawadzki, *Model ustrojowy ławnika*, s. 225; A.S. Bartnik, *Sędzia czy kibic?*, s. 195; A. Miłota-Jewicz, *O potrzebie udziału ławników*, s. 84.

⁷⁹ S. Kutnjak Ivković, *Exploring Lay Participation*, s. 450–451; P. Ellsworth, *Are Twelve Heads Better than One?*, *Law & Contemp. Probs.* 1989, vol. 52, No 205, 206, s. 207.

⁸⁰ M. Czajka, *Współpraca merytoryczna i organizacyjna sędziego zawodowego z ławnikami – wystąpienie na ogólnopolskiej konferencji: „Udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości”*, organizowanej przez Krajową Radę Sądownictwa oraz Krajową Radę Sędziów Społecznych w Warszawie 25.5.2017 r. – zapis audio–wideo dostępny na: <http://press.warszawa.pl>.

głędu. Oczy i uszy, a czasem i mimika postronnych tworzą lustro, w którym odbija się wypowiedź⁸¹. Wartością dodaną udziału sędziów niezawodowych jest pełnienie przez nich roli *sounding board*⁸², w piśmiennictwie polskim określaną mianem „ukrytej”⁸³ czy „utajnionej funkcji ławników”⁸⁴.

Nie bez znaczenia wreszcie jest istotny walor edukacyjny udziału sędziów niezawodowych w rozstrzyganiu indywidualnych spraw – podnoszenie nie tylko świadomości, ale i kultury prawnej społeczeństw⁸⁵. *T. Jefferson* ławę przysięgłych nazwał: „szkołą przez którą naród uczy się wypełniać obywatelskie obowiązki, tak samo jak prawa”⁸⁶. Podobnie o amerykańskiej ławie przysięgłych pisał *A. de Tocqueville*⁸⁷ (a o sądownictwie w starożytnych Atenach – *J.P. Dawson*⁸⁸). W piśmiennictwie zwraca się uwagę na dodatkowe korzyści w postaci: wpływu na zrozumienie przez społeczeństwo istoty przestrzegania prawa, a także odpowiedzialności za własne czyny⁸⁹ czy bardziej pozytywną ocenę systemu wymiaru sprawiedliwości⁹⁰. Współczesne badania amerykańskie wskazują także wpływ pełnienia funkcji przysięgłego na wzrost zaangażowania społecznego dotyczącego udziału w wyborach⁹¹. W pewien sposób

⁸¹ S. Waltoś, Ławnik – czy piąte koło u wozu?, s. 529–530; *M. Borucka-Arctowa*, Rola ławnika w świetle poglądów samych ławników oraz przedstawicieli środowiska prawniczego, [w:] *Udział ławników w postępowaniu karnym. Opinie a rzeczywistość*, S. Zawadzki, L. Kubicki (red.), Warszawa 1970, s. 43, 66.

⁸² S. Kutniak Ivković, Exploring Lay Participation, s. 451.

⁸³ L. Kubicki, Udział ławników w orzekaniu, s. 69 i 105; S. Zawadzki, Model ustrojowy, s. 224; A. Podgórecki, Utajona obserwacja rzeczywistego działania instytucji, [w:] *Moralność i społeczeństwo. Księga jubileuszowa dla Marii Ossowskiej*, Warszawa 1969, s. 306.

⁸⁴ *M. Borucka-Arctowa*, Rola ławnika, s. 62.

⁸⁵ Por. przykładowo: A.S. Bartnik, Sędzia czy kibic?, s. 195; V.P. Hans, Introduction: Citizens as Legal Decision Makers: An International Perspective, Cornell Int'l L.J. 2007, vol. 40, s. 306; T.S. Goldbach, V.P. Hans, Juries, Lay Judges, s. 1; S. Machura, Silent Lay Judges, s. 770.

⁸⁶ Quoted in Stimson, American Revolution in the Law, p. 88 – J. Abramson, We, The Jury. The Jury System and The Ideal of Democracy, Harvard University Press 2003, s. 31.

⁸⁷ „Nie wiem, czy sąd przysięgłych jest użyteczny dla tych, którzy przed nim stają, ale wiem na pewno, że jest bardzo potrzebny tym, którzy sądzą. Upatruję w nim jeden z najskuteczniejszych sposobów wychowania społeczeństwa” – A. de Tocqueville, O demokracji w Ameryce, t. I, s. 281.

⁸⁸ J.P. Dawson, A History of Lay Judges, s. 11.

⁸⁹ W. Grikschat, A. Luthke, F.–W. Dopatka, I. Muller, Gesellschaft, Recht und Strafverfahren, Eine Einführung in die Strafjustiz für Schöffen und andere Interessierte, Opladen 1975, s. 47–49 – C. Kulesza, Udział czynnika społecznego w orzekaniu w perspektywie historyczno-prawnoporównawczej, Białostockie Studia Prawnicze 2016, z. 21, s. 60; podobnie: C. Gleadow, Spain's Return, s. 66; A. de Tocqueville, O demokracji w Ameryce, t. I, s. 280.

⁹⁰ V.P. Hans, Introduction: Citizens, s. 306.

⁹¹ Z badań wynika, że obywatele, których wybrano na przysięgłych i wydali werdykt, brali udział w następnych wyborach o wiele częściej, niż tacy, którzy zostali zwolnieni z tego obowiązku,

udział obywateli w rozstrzyganiu spraw, zapewne także i w Polsce, może się przyczynić do budowania kultury prawnej oraz większego powszechnego zrozumienia zasad funkcjonowania organów wymiaru sprawiedliwości, a przez to – do zwiększenia zaufania do nich.

Na zakończenie rozważań dotyczących zalet udziału sędziów niezawodowych w orzekaniu warto zauważyć, że w Holandii, w której powierzenie wymiaru sprawiedliwości wyłącznie sędziom zawodowym jest podyktowane względami historycznymi i ma uzasadnienie w tradycji prawnej kraju, także nie brak postulatów wprowadzenia zmian w tym zakresie⁹². Pomimo stosunkowo wysokiego poziomu zadowolenia społeczeństwa holenderskiego dotyczącego pracy sądów⁹³, kwestia ewentualnego udziału obywateli w rozstrzyganiu spraw (co jest uznane za dopuszczalne w świetle Konstytucji⁹⁴) okresowo powraca jako temat dyskusji publicznej. Jako przyczynę debaty parlamentarnej z lat 2006–2007 wskazywano jednak zauważalny spadek zaufania społecznego do systemu prawnego oraz organów państwa, zbytnią profesjonalizację sądownictwa, a także nadmierną łagodność karania⁹⁵. Zgłaszanym argumentem, przemawiającym za wprowadzaniem do wymiaru sprawiedliwości sędziów niezawodowych była także konieczność zmniejszenia dystansu pomiędzy sądownictwem a obywatelami. Tamtejszemu systemowi zarzucano „nieprzywiązywanie należytej uwagi do sygnałów od społeczeństwa”⁹⁶ oraz nienależytą jawność i transparentność procedur⁹⁷. W debacie podnoszono także argument, że Ho-

czy gdy ławie przysięgłych nie udało się podjąć decyzji – J. Gastil and Others, *Civil Awakening in the Jury Room: A Test of the Connection between Jury Deliberation and Political Participation Hypothesis* 2005, vol. 13–15; <http://depts.washington.edu>; T.S. Goldbach, V.P. Hans, *Juries, Lay Judges*, s. 6 i wskazane tam źródła; S. Landsman, *Commentary*, s. 174; V.P. Hans, *Introduction: Citizens*, s. 307; J. Gastil, P. Dress, P. Weiser, C. Simmons, *The Jury and Democracy: How Jury Deliberation Promotes Civic Engagement and Political Participation* – L.I. Appleman, *Defending the Jury. Crime, Community and the Constitution*, Cambridge 2015, s. 157.

⁹² W. Noelmans, *Old habits*, s. 22.

⁹³ Holandia w 2005 r. plasowała się z wynikiem na poziomie 61% na czwartym miejscu (*ex aequo* z Luksemburgiem), po Danii (81%), Finlandii (76%) i Austrii (74%) – A. Klijn, M. Croes, *Public opinion on lay participation in the criminal justice system of the Netherlands. Some tentative findings from a panel survey*, *Utrecht Law Review* 2007, vol. 3, s. 157–158.

⁹⁴ P.P.T. Bovend'Eert, *Burgers, democratie en rechtspraak*, s. 1700–1701 – W. Noelmans, *Old habits*, s. 22.

⁹⁵ A. Klijn, M. Croes, *Public opinion on lay participation*, s. 160.

⁹⁶ P.P.T. Bovend'Eert, *Burgers, democratie en rechtspraak*, *Nederlands juristenblad* 2002, vol. 34, s. 1700–1701 – W. Noelmans, *Old habits*; M. de Voogd, *Naar invoering van lekenrecht-spraak, Recht der Werkelijkheid* 2006 – W. Noelmans, *Old habits die hard*, s. 22.

⁹⁷ M. Malsch, *Democracy in the Courts*, s. 86. Aż 71% ankietowanych obywateli widziało potrzebę zwiększenia udziału swoich przedstawicieli, polegających przykładowo na organizowaniu